

BİR POSTMODERN BÜYÜK ANLATI ÖRNEĞİ: İMPARATORLUK*

Ufuk Özcan

Çalışmaları 1960'ların sonlarına kadar geriye gitmesine rağmen Michael Hardt ve Antonio Negri'nin isimleri özellikle son dönemde Batı metropollerinde karşı-küreselleşmecilerin ilgisini çekmiştir. Bunun nedeni *İmparatorluk* adlı kitapta yazarların "modernlik sonrası" veya "emperyalizm sonrası" diye andıkları yeni egemenlik biçimlerine yönelik eleştirileridir. 2000 yılında Harvard Üniversitesi'nce ilk baskısı yapılan kitap, türünün diğer örnekleri gibi çok kısa süre içinde Türkiye'de de yayınlanmış ve sınırlı bir çerçevede bile olsa Türk okurunun da ilgisini çekmiştir. İkili günümüzde Batı'da yaygın olan disiplinlerarası çalışmaları ile tanınmaktadır. Ele alacağımız kitapları da bu türün konular arası bol geçişli, kapsamlı araştırmaya dayalı özelliğini yansıtmaktadır. Hardt Amerikalı bir edebiyat kuramcısı, Negri ise uzun yıllar Roma'da siyasal tutuklu olarak bulunan bir siyaset felsefecisidir. Son çalışmalarının giderek daha çok Deleuze, Guattari, Foucault gibi postmodern kuramcıların etkisini taşıdığı görülmektedir.

İmparatorluk, yakın dönemde dünya egemenlik ilişkilerinin geçerli çözümlenmelerinden biri, adı nasıl konulursa konulsun yaşadığımız çağın en etraflı eleştirisi olarak gösterilen bir çalışmadır. Böyle görüldüğü için kısa sürede dünyada popüler bir ilgi uyandırmıştır. Kitap hakkında en yaygın tanımlama, yazarlarının başarıyla tasvir ettikleri ve tarihte görülmemiş boyutta nüfuz, güç ve istismar kaynağı haline gelmiş olan "küresel imparatorluk" karşısında mağdurların safında yer alan, öneri ve argümanlarını buna yönelik geliştiren bir çalışma olduğudur. Sözgelisi kitap, Slavoj Zizek gibi yeni-Marxist bir yorumcu tarafından "çağımızın manifestosu" olarak karşılanmıştır. Kitap hakkındaki ilk izlenim ve genel kanı budur. Son derece çeşitli konular ve kapsamlı tartışmalarla dolu olan kitabın burada bütün yönleriyle ele alınması mümkün olmayacaktır. Biz burada yazarların belli başlı tezlerini, özellikle "imparatorluk" ve onun karşısında yer alan "çokluk" kavramlarına yükledikleri anlamı değerlendirmeye çalışacağız.

* Michael Hardt, Antonio Negri, *İmparatorluk*, Ayrıntı Yayınları, 423 s., İstanbul, 2001.

İmparatorluk, post-Marxizm olarak bilinen ideolojik-siyasal akım içinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Terimi biraz açacak olursak, post-Marxizm, Marx düşüncesiyle postmodern kuramı telif etmeye, uzlaştırmaya çalışan yeni bir akımın adıdır. Marx'tan kapitalizmin adaletsiz bir sistem olduğu fikrini (ki bu fikrin sadece Marx'a atfedilemeyeceğini vurgulayalım), postmodernizmden ise modernizmin ve büyük anlatıların çöktüğü fikrini miras almıştır. Bu ikinci fikrin, 1980'lerden itibaren Marx düşüncesinin büyük mirasına karşı bir itiraz ve tasfiye akımına dönüştüğünü belirtelim. Klasik Marxist parametrelere aykırı düşecek biçimde *İmparatorluk*'ta geliştirilen tezlerin de postmodern bakış açısına daha yakın durduğu gözlenmektedir. Yazarları ve takipçileri hakkında koparılan bütün "radikal yeni sol" fırtınalarına rağmen kitaptan geriye Marxizm adına bir şey kalmamış gibidir.

Kitap hakkında yapmamız gereken bir başka ön saptama da şudur: *İmparatorluk*'ta geliştirilen tezler yakın dönemde Batı'da gelişen küreselleşme karşıtı itirazlara uygun düşmekte ve bu açıdan değerlendirilmektedir. Günümüz dünya konjonktüründe kitabın dolaysız ve pratik siyasal etkileri açısından uygun bir zamanlama ile yayınlandığını söyleyebiliriz. Hardt-Negri çalışmalarında "küresel imparatorluk gücü"ne karşı koyan küreselleşme karşıtı harekete ilişkin bazı öneri ve yargılar getirmektedirler. Öncelikle imparatorluk karşıtı hareketin, günümüzde yerelliklerin *İmparatorluk*'u besleyen ana arterlerden biri olduğu görüşünden hareketle, yerel farklılıklara dayanma veya otonomi anlayışı ile küreselleşme karşısında gerçek bir başarı elde edilemeyeceğini ve bunların kalıcı bir mevzi oluşturamayacağını savunmaktadırlar. (s. 70, 220) Homojen ulus ve halk kavramına dayalı modern egemenlikten farklı olarak, içinde yaşadığımız dönemde küresel imparatorluğun yerellikler üretmekte olduğu ve onlardan beslendiği görüşüne katılmamak gerçekten güçtür. Hardt-Negri'nin yerinde saptamalarından biri, küreselleşmenin gerçek bir bütünleşmeden çok, yerellikler ve farklılıklar ürettiği, farklı kimlikler arasında yeni çatışmaları körüklediği görüşüdür. Öte yandan yeni küresel imparatorluk kendi karşıtını da doğurmakta, başka deyişle sonunda kendini yıkacak çelişkileri bünyesinde taşımaktadır.

Hardt-Negri günümüz egemenliğini analiz ederken *imparatorluk* terimini neden tercih etmişlerdir? Gereçekleri, klasik/modern iktidar teorilerinin günümüz dünyasını kavramakta yetersiz kaldığı, dolayısıyla küreselleşmiş dünyada yeni bir iktidar teorisini temellendirmeye ihtiyaç olduğudur. Bu bakış açısına göre klasik emperyalizm yaklaşımı ya da modern siyaset kuramı artık günümüz emperyal egemenliğini kavramaktan yoksun durumdadır. Çünkü

egemenliğin yapısı değişmiştir. Bu nedenle İmparatorluk terimini kullanmayı daha elverişli görmüşler ve imparatorluğun modern emperyalizmin basit bir uzantısı olmayıp yepyeni bir yönetim biçimi olduğu varsayımını ortaya atmışlardır. (s. 164) *İmparatorluk*'un kalkış noktası, geçmişteki emperyalist güçler arası rekabet ve çatışmanın yerini, günümüzde artık tek bir küresel imparatorluğun aldığı varsayımdır. (s. 33) Bu postmodern imparatorluğun gücü Fransız Devrimi kalıntısı ulus-devletler sisteminin mevcut kuruluşuna o denli nüfuz etmiştir ki, artık nüfuz edilecek bir "dışarı" kalmamıştır. Bu durumda mevcut ulus-devlet kalıntıları da imparatorluk gücünün suç ortağı haline gelmişlerdir. Hardt-Negri modern egemenlik ile günümüzün postmodern-emperyal egemenliği arasında birtakım köklü farklar görmektedirler. İki egemenlik tipi arasındaki başlıca farklılıklar, modern egemenliğin birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış belirli bir mekanla sınırlı, aşkın (transcendental) olmasına, endüstriyel üretim ve ulus egemenliğine dayanmasına karşılık, postmodern emperyal egemenliğin sınırları olmayan, her şeye nüfuz eden, topraksız, merkezlessiz, içkin (immanent) bir karakter taşıması, endüstriyel üretim yerine enformatik üretime, ulus ve halk yerine onun karşısı "çokluk" a dayanmasıdır (s. 19 vd.). Yazarlara göre ilki disiplin toplumuna, ikincisi denetim toplumuna karşılık gelmektedir.

Yazarlara göre günümüz imparatorluğunun başka bir özelliği karma bir kuruluş yapısına sahip oluşudur. Tarihte bunun bilinen en iyi örneği Antik Roma'dır. Roma üç ayrı yönetim biçiminin (monarşi, aristokrasi ve demokrasi) içiçe yaşandığı bir düzen, bu anlamda karma bir kuruluştur. Bu karmalık günümüz dünyası için de geçerlidir. Yeni küresel düzenin aktörleri ulus-aşırı kuruluş ve şirketler (Dünya Bankası vb.), ulus-devletler, ulus-altı yapılar, yerel veya bölgesel sivil toplum kuruluşlarıdır. İmparatorluğun ikinci anlamı, belli bir iktidar merkezinin yokluğudur. Roma'dan farklı olarak günümüz imparatorluğunun belli bir merkezi bulunmamaktadır. İmparatorluğun üçüncü anlamı, artık iç ve dış, merkez ve çevrenin olmayışıdır. (s. 14) İmparatorluklar tarih boyunca sınırsız bir yönetim arzulanmışlardır ve bu koşul dünya tarihinde ancak bugün gerçekleşmektedir. Günümüz imparatorluğu her şeyi kapsamaktadır, yeryüzünün bütün kaynakları, her şey onun elinin altındadır.

Bu son iddia kitaba yönelik eleştirilere temel oluşturmaktadır. Eğer her şey imparatorluğun elinin altında ise, onun gücü sınırsız ise o zaman hepimiz onun tarafından belirleniriz ve bundan bir çıkış, kurtuluş umudumuz da yoktur. Bu tanımlamaya çeşitli çevrelerden itirazlar gelmiş, dünyanın bu kadar belirlenimli olmadığı, bu görüşün kötümser olduğu ve alternatif arayışlarını

tıkadığı savunulmuştur. Ancak Hardt-Negri'ye göre bu yaklaşım temelsizdir. Hepimiz imparatorluk koşulları içinde yaşıyoruz, ancak bu bir karamsarlığa da yol açmamalıdır, çünkü çıkış kapısı bulunmaktadır. İmparatorluğun içinde yaşayabiliriz ama bu, onun karşısında olamayacağımız, ona karşı alternatif üretmeyeceğimiz anlamına gelmez. Aksine yazarlar geleceğin yeni toplumunun bu imparatorluk düzeni içinde yeşereceğini savunmaktadırlar. Çünkü imparatorluk, sunduğu “çokluk” olanağı ile ona karşı yeni alternatifler yaratmamızı sağlayacaktır.

Şimdi imparatorluğa karşı tanımlanan ve öne çıkarılan “çokluk” kavramını açalım. Öncelikle “çokluk” halkla, kalabalıkla, kitleyle karıştırılmamalıdır. Kitle edilgen, çokluk yaratıcı ve inisiyatif sahibidir, güdümlenemez. Hardt-Negri'ye göre “çokluk”, ulus, halk ya da kitle gibi nicel ve homojen bir kavram da değildir. “Çokluk” sayısız tekillikler ve çeşitliliklerdir. Bir toplam ve bütünsellik oluşturmadığı gibi kendisine de indirgenemez. Kendi içinde sonsuz çeşitliliğe sahiptir, çok boyutludur. (s. 14-15) O, yeni toplumsal öznedir. Tam bu noktada postmodernizme ait “farklılık”, “melezlik”, “kimlik”, “özne” ve “özneler arasılık” temalarına gönderme yapalım; benzerlikler görülecektir. “Çokluk” karşısında halk ve ulus ise, yaratıcı “çokluk”u zapturapt altına almak üzere tasarlanmış tahakkümcü kurgulardır. Her ulus “çokluk”u homojen ve soyut bir halk haline getirmeye çalışır. (s. 124) Bu nedenle halk ve ulus egemenliği totalitarizmle eş anlamlıdır. (s. 133) Buradan da görüleceği gibi Hardt-Negri modernizme ait ilke ve tasarıları reddetmekle birlikte her türlü devlet egemenliğine de karşı çıkmaktadırlar. “Çokluk” adeta kendi başına kavranabilir, potansiyel olarak yaratıcı bir cevherdir, yeter ki devlet gücü olmasın. Haklı olarak Hardt-Negri'ye en çok itiraz yöneltilen noktalardan biri budur. Can alıcı soru şudur: İmparatorluk gücünden tamamen kopmaya aday bir “çokluk” tasarlanabilir mi? Başka deyişle, “çokluk”, İmparatorluk (veya devlet) gücünün belirleniminden nasıl, hangi yolla çıkabilecektir? Anarşistlerin acılı pratikleriyle arayıp da yüz elli yıldır cevabını bulamadıkları bu soruya Hardt-Negri'nin doyurucu bir karşılık verdiklerini söylemek güçtür. İyi tanımlanmamış, aşırı genelleştirilmiş ve belirsiz bırakılan bir kavram olan “çokluk” insanlığa ne vaat etmektedir? Terimin sahipleri, terimin içerdiği kapsamı ve zaaflarını genişlikle gündeme getirmemişlerdir. Oysa günümüzde çokluk, Marx'ın yüz yılı aşkın bir süre önce “lumpenproletariat” terimiyle dile getirip, “sınıf olmayan grup, artıklar, tüm sınıfların döküntüsü”¹ şeklinde açıklıkla tanımladığı toplumsal unsurları da içermektedir. Küresel kapitalizmin,

¹ Gordon Marshal, *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 463.

Batı'da kendisine tepki gösteren bir kesimin yanında, faşizan, ırkçı, aylak bir toplum kesimini de beslediği unutulmamalıdır. Nereye yönelecekleri meçhul bu kitle de küreselleşmenin mağdurlarının kendileri olduğunu hissetmektedir. Ancak Hardt-Negri “çokluk” terimini belirsiz bırakmayı yeğleyerek, küresel egemenliğin olumsuz etkilerine maruz kalan herkesi “çokluk”a dahil etmemektedirler. Biraz keyfi bir tanımlama ile sadece özgül bir militan eylemlilik içinde olanlar² “çokluk”a dahil olma imtiyazını kazanmaktadırlar.

Hardt-Negri tarafından otonomiye ve demokrasiye başarma yeteneğine sahip, “tarihin yeni öznesi”, etkin bir güç olarak tanımlanan çokluk, günümüzde en iyi ifadesini Batılı metropollerdeki yeni politik hareketlerde (Seattle, Cenova vb. olayları) ifadesini bulmaktadır. Bu yeni politik hareketler emperyal güce karşı koymaktadır. Hardt-Negri'nin amaçlarından biri de işte bu yeni politik hareketlerin bir analizini yapmaktır. Bu çerçevede göze çarpan en önemli saptamaları, yeni politik hareketlerin kendiliğindenci, adeta insiyaki bir eylem mantığına sahip oldukları, merkezi bir aygıttan, ortak bir dünya görüşü, strateji ve dilden yoksun bulduklarıdır. Bu hareketler modern çağa özgü bütünsel projeleri ve temsili örgütlenmeleri (parti, dernek, parlamento vb.) reddetmekte ve yeni yöntemler geliştirmektedirler. Bir bakıma sadece ulus-devletlerin değil, her türlü devlet gücünün yadsınması söz konusudur; bunun yerine başiboş kitlelerin kendiliğindenci eylemi öne çıkarılmaktadır. Çokluk'un tanımını bulanık bırakmayı tercih eden Hardt-Negri küreselleşmeye maruz kalan her sınıftan insanı “imparatorluk”a karşı bir özne, aktör olarak görmektedir. Ülkesi, vatani olmayan bu yeni kozmopolit “sınıf”, imparatorluğu aşma potansiyeline sahip tek güç olarak sunulmaktadır.

Hardt-Negri'nin imparatorluk analizlerinde bazı noktalar, çokluk analizleri ise bütünüyle tartışma konusudur. “İmparatorluğa karşı çokluk” tartışması, Batı Endüstri toplumlarına özgü temel emek-sermaye çelişkisinin yerine Enformatik toplumda tahakküm-özgürlük çelişkisinin geçtiği varsayımına dayanmaktadır. Bu yeni çelişki de emek-sermaye çelişkisi gibi evrenselleştirilmektedir. Bu açıdan *İmparatorluk*'u postmodern bir büyük anlatı olarak görmek mümkündür. Ancak günümüz toplumlarının sorunları dünya çapında yaşanan soyut bir tahakküm-özgürlük çelişkisinden mi kaynaklanmaktadır? Batı toplumlarına özgü iç çelişkileri bütün toplumlara yaygınlaştırmak, evrensel, türdeş bir sorun olarak ele almak ne ölçüde doğrudur?

² Kitabın son sayfalarında bu özgül eylemliliklerin örnekleri de verilmektedir.

Bütün bu tartışmalar Batı'nın tarihteki gerçek çelişki ve çatışma biçimini kavrayacak konumda olmadığını göstermektedir. Emek-sermaye çelişkisinin yerine imparatorluk-çokluk çelişkisini geçiren *İmparatorluk* kuramı da Doğu-Batı çatışmasını maskeleymektedir. Eğer bugün Yeni Dünya Düzeni Doğu ve Batı toplumları için aynı anlamı ifade etmiyorsa, ki etmediği gün gibi aşikardır, istismara maruz kalanları ortak bir paydada toplamak da mümkün olmayacaktır. Hardt-Negri'nin vurguladıklarının aksine küreselleşmenin asıl mağduru Fransa'daki patates üreticisi köylü veya Batı endüstri toplumunun yığıntılarından doğan yeni kesimler değil, geçerli her türlü direnme aracından ve siyasetten yoksun bırakılmış bütün Batı dışı toplumlardır. Bu sorun da Batı'da endüstri dışı kalmış ve ortak bir dünya görüşünden yoksun kesimlerin mevcut Doğu-Batı ilişkiler düzenini gölgelemekten, yeniden üretmekten başka bir sonuç vermeyen küreselleşme karşıtı veya alternatif küreselleşme eylemleriyle değil, ancak Batı dışı toplumların mevcut durumdan çıkmaya dönük geçerli bir siyaset üretmesiyle çözülebilir. Küreselleşme karşıtı yeni politik hareketler ise ancak böyle bir siyasete bağlanıp etkin ve sürekli destek vererek emperyal güce gerçek bir karşı duruş geliştirebilir.

Sonuç olarak Hardt-Negri'nin, olanaksız görünen bir Batı düşünün, "tek bir dünya imparatorluğu"nun gerçekleştiği iddiası aşırı bir ifadedir. Ayrıca imparatorluğun bir merkezinin ve failinin bulunmadığı, imparatorluk ağlarının en ücra köşesine dek bütün yeryüzünü, her şeyi kapladığı, bu nedenle ancak "çokluk"un küresel çapta bir içeriden fetih hareketiyle imparatorluğun nüfuzuna son verecek biricik alternatif olduğu, miadı dolduğu düşünülen ulus-devletlerin zorunlu olarak imparatorluğa tabi ikincil aktörlere dönüştüğü vs. tezleri de tartışma götürür tezlerdir. Varsayım düzeyinde kalmış bütün bu iddiaların detaylı bir tartışması ayrı bir çalışmanın konusudur.